

МАРИАНА МИНЧЕВА - РИЗОВА

НАГЛАСИ И ОЧАКВАНИЯ НА УЧИТЕЛИ И РОДИТЕЛИ, СВЪРЗАНИ СЪС СПАЗВАНЕТО НА ПРАВАТА НА ДЕТЕТО В ДЕТСКАТА ГРАДИНА

Мариана Минчева - Ризова

**Нагласи и очаквания на учители и родители,
свързани със спазването на правата на детето в
детската градина**

Варна
2026

**Нагласи и очаквания на учители и родители,
свързани със спазването на правата на детето
в детската градина**

Първо издание

© Автор: Мариана Минчева - Ризова

Рецензенти:

Проф. д-р Росица Йорданова

Доц. д-р Милена Илиева

Научен редактор: проф. д-р Илиян Ризов

Дизайн: Ивайло Георгиев

© Издател: Сдружение „Съучастие”

ISBN 978-954-9686-26-5

Варна, 2026

Увод

Детската градина е най-масовата предучилищна обществена институция в България. Задължителният характер на предучилищното образование от четиригодишна възраст на детето, съчетан с минимални възможности за други регламентирани алтернативни избори на грижи и образование в тази възраст, утвърждава детската градина като доминираща институция в полето на образователните услуги преди постъпване в училище. Това определя ролята ѝ на първостепенен фактор в живота на много семейства, преразпределяйки времето за грижи на детето в полза на обществената институция.

Към детската градина се поставя изискването да гарантира **качеството на образованието и грижите в ранна детска възраст**. Съветът на ЕС декларира, че *„само висококачествените услуги* за образование и грижи в ранна детска възраст носят ползи, докато *услугите с ниско качество имат значително отрицателно влияние върху децата* (б.а. - курсивът е мой) и върху обществото като цяло. Съображенията, свързани с качеството, трябва да имат приоритет при разработването на политики и мерки и при провеждането на реформи.“ (ЕС, 2019:2)

Европейските политики в областта на образованието и грижите в ранна детска възраст обвързват пряко осигуряването на качество на тези услуги със стандартите, които задават правата на децата (виж: Предложение за ключови принципи на рамката за качество на образованието и грижите в ранна детска възраст (2014) - доклад на работната група по въпросите на образованието и грижите в

ранна детска възраст под егидата на Европейската комисия; Препоръка на Съвета на ЕС за висококачествени системи за образование и грижи в ранна детска възраст (2018) и Рамка на ЕС за качеството на образованието и грижите в ранна детска възраст; Стратегията на Съвета на Европа за правата на детето (2016—2021); Стратегия на ЕС за правата на детето (2021); Препоръка за създаване на Европейска гаранция за децата (2021).

Институциите, които работят с деца и за деца, не могат да постигат високо качество на образованието и грижите в ранна детска възраст, ако не осигуряват условия и гаранции за спазването на правата на децата. На пръв поглед този извод е логичен и лесен за разбиране и формулиране, но дали институцията „детска градина“ с нейните представители – директор, учители и помощен персонал, е в състояние да го осмисли и реално да прецени доколко и как спазва правата на децата на своя територия?

А какво мислят родителите за спазването на правата на техните деца в предучилищните институции и способни ли са да ги защитят и да противостоят срещу нарушаването им? Дали са в състояние да идентифицират проблемните зони във взаимодействието на учителите с децата и с родителите като резултат от неспазването на права, или са склонни да ги възприемат като неизбежните „грешки на растежа“, през които трябва да се премине в несправедливото и несъвършено общество.

В желанието да се очертае една реална картина на отношението (възприемане, нагласи, разбирания) към правата на децата в детската градина, през периода от 2023 до 2024 г. са проведени: анкетно проучване (предимно с отворени въпроси) с 55 детски учители и 64 родители;

фокус - групи с 57 детски учители; обсъждания в рамките на квалификационни курсове с 108 детски учители и фокус - групи с 61 родители на деца, посещаващи детски градини в гр.Варна. Използвана е също и статистическа информация от Департамента за квалификация и продължаващо образование – Варна, където работя.

Изследването има за цел да разкрие основни нагласи и очаквания на детски учители и родители на деца, посещаващи детски градини, към възможностите на детската градина да спазва правата на децата и да гарантира на участниците в образователната общност упражняване на техните права.

Изследователският интерес е мотивиран и от дългогодишната ми професионално-квалификационна дейност с учители в ДИКПО – Варна (към ШУ „Епископ Константин Преславски“), която е свързана с перманентни срещи с детски учители и родители на деца, посещаващи детски градини, по повод на тематични курсове. Тя изисква добро познаване на актуалната нормативната уредба на предучилищното образование, както и на неговото текущото състояние и проблеми. Възможността в диалог с учители и родители непосредствено да се сблъскам, изяснявам и обяснявам техни основни нагласи и очаквания към предучилищното образование, включително и към правата на децата в детската градина, ми предостави голямо количество информация. Тя позволи да се очертаят някои тенденции в разбиранията на учителите и родителите към правата, които остават константни през целия тридесетгодишен период от наблюдения, и ми дават основания да направя изводи какво разбрахме като общество в периода от ратифициране на Конвенцията на

ООН за правата на детето през 1991 г. до настоящия момент за важността на това да се гарантират правата на децата не само на институционално документално ниво, но и на практика.

1. Как учителите възприемат проблема за спазването на правата на детето в детската градина

Участието на учителите в квалификационни курсове по правата на детето може да се приеме като показател за професионалния им интерес и ангажираност към тази проблематика. За период по-голям от десет години (2011 г. – 2023 г.) заявените в ДИКПО – Варна квалификационни курсове на теми, отнасящи се до правата на детето¹, съставляват едва 5% от всички квалификационни форми за обучение, проведени с предучилищни педагози в рамките на квалификационната дейност на Департамента. За сравнение, в предходния десетгодишен период (2000 г. - 2010 г.), тематичните курсове по гражданско образование и права на детето съставляват около 25% от всички проведени курсове в аудитории с предучилищни педагози. През последните две години няма заявен тематичен курс от детска градина на тази тема.

Темата за правата, като сърцевина на гражданското образование, стана особено актуална в средата на 90 – те години. Активността на учителските колегии към тази

¹ Департаментът за квалификация на учители във Варна предлага следните теми за текуща квалификация, свързани с правата на детето: „Идеи за работа по правата на детето в детската градина“; „Детска градина, ориентирана към правата на детето“; „Модели за обучение по правата на детето в детската градина“; „Гражданско образование в детската градина“; „Детската градина - център в общността“; „Родителите и детската градина – между взаимните очаквания и споделената отговорност“.

проблематика по това време бе свързана с постепенното отваряне на българската образователна система към демократичните ценности, както и с инициативите на световни и европейски организации като СЗО, ООН, ЮНЕСКО и Европейския съюз за промотиране на политики и образователни практики, насочени към правата на човека/детето именно в държавите от бившия социалистически лагер.

Като участник в прохождането на темата в квалификационната дейност с учители, мога да споделя, че, в първите десет години на прехода, педагогическите колегии бяха затрупани с предложения за участие в разнообразни формати на обучения, насочени към гражданско образование и права на човека, включително права на детето. И в духа на времето, една част от учителството се ентусиазираше от тези възможности, а другата част се настройваше негативно. Първите откриваха в тази проблематика мотивация за промени в организацията на работа в детската градина и в отношението към деца и родители, а вторите заявяваха, че темата за правата на детето е политическа поръчка и обслужва външни недобронамерени интереси към образователната система.

Още първите тематични квалификационни курсове, посветени на правата на детето, проведени на територията на Департамента за квалификация на учители във Варна, показаха колко чувствителна е за детските педагози тази тема. Почти единодушно колегията се обединяваше около твърдението, че в българската детска градина се спазват правата на децата. И до днес въпросът, дали предучилищната институция спазва правата на детето, предизвиква негативни реакция сред запитваните. Често

учителите приемат въпроса като проява на съмнение в професионално-педагогическите им способности да провеждат качествен образователен процес. И задължително, дискусията за правата на децата в предучилищните заведения преминава през рефлексията на учителите за техните професионално - педагогически проблеми, очаквания и удовлетвореност от работата им.

Противоречивото отношение на учителите към проблематиката „права на детето“, чрез която трябва да се промени дейността на детската градина, може да се илюстрира със следните групи техни нагласи, установени в първите години на работа с тях в квалификационни курсове по тази тема:

- **Работата върху правата на детето е модерният, новият, другият начин** да посочим дейности, които винаги са присъствали в детската градина и са били насочени към удовлетворяване на потребностите и интересите на децата;

- **В детската градина винаги са се спазвали правата на децата**, заради особеностите на начина на работа и характера на взаимодействие с децата;

- **Българската детска градина е по-добра**, в сравнение с предучилищните образователни заведения в други държави (особено по отношение на внедряване на научнообосновани подходи за работа; на ресурсна осигуреност с учебни програми, помагала, квалифициран педагогически персонал; материална база; традиции и специалното внимание на държавата, местните власти и обществото към предучилищното образование и др.)

- **Непрекъснато говорим за права на детето, а няма кой да защити правата на учителите.** Работата в детската градина става все по-трудна: увеличава се делът на

децата от етническите малцинства, както и на тези със специални образователни нужди, а няма достатъчно специалисти: психолози, логопеди, специални педагози и ресурсни учители. Нормативите за максимално допустим брой на децата в група са много високи и това се отразява на качеството на работата, особено в големите градове. Родителските претенции към дейността на детския учител са необосновано високи: изцяло прехвърлят отговорността по възпитанието на децата на учителите; искат от тях да ги научат на всичко (дори да ги ограмотят), а самите родители не намират време за занимания с децата си; желаят разнообразни дейности, но не и да бъдат организационно ангажирани; не посещават родителските срещи и дори очакват от учителите да им бъдат лични психотерапевти.

В по-ранна публикация съм отразила разбиранията на педагозите как детската градина отговаря на потребностите на децата и родителите от грижи и образование в периода на ранно детско развитие. (виж: Минчева-Ризова, М., 2010 и Минчева-Ризова, М., 2024)

Наблюденията, осъществени в рамките на квалификационната дейност на ДИКПО - Варна от последните десет години, показват тенденция за промяна на нагласите на предучилищните педагози към детската градина като обществената институция в България, която предлага най-добрите условия за развитие на децата. Приемането на държавата в Европейския съюз даде възможност на повече хора да пътуват и да живеят в чужбина, заради което да придобият преки впечатления от системите за предучилищно образование и грижи в развитите европейски държави, а след това да разказват и да знаят какво да изискват за децата си. Животът в социалните

мрежи също осигурява постоянен поток от информация по тази тема. Постепенно родители и учители започнаха по-лесно да идентифицират проблемите на българската предучилищна образователна система и да променят нагласите си каква образователна среда искат за децата.

Събраната информация от обсъждания в рамките на проведени обучения (тренинги), както и от дискусии във фокус-групи по актуални проблеми на детските учители, показва, че учителите все по-критично анализират възможностите на съвременната детска градина да отговори адекватно на потребностите и очакванията на децата, учителите и родителите. Водени от своята информираност и от личния си опит на родители, част от по-младите учители подлагат на съмнение тезите на по-възрастните си колеги, че предучилищното образование у нас има добри традиции и винаги се е отнасяло с грижа и внимание към детето. Открито говорят за непосредствените нужди на децата в детската градина и за необходимостта да се предоставят повече права на учителите и децата в образователния процес. Посочват конкретни проблеми в организацията на дейността в детската градина, които са предпоставени от решенията на МОН или местните общини, като:

- **Допустимият брой деца (28 или 29) в детската група**, заради който: *„децата живеят стресово, в неблагоприятен микроклимат, с негативни ефекти върху детското физическо и психическо здраве“; „учителят не е в състояние веднага да откликне на нуждите на детето в такава многолюдна група“; „понякога учителят не може да забележи някои назряващи проблеми между децата“; „учителят трудно работи в малки групи и индивидуално с децата“; „има голям шум и учителят трябва да вика“.*

▪ **Дневният режим**, заради който: „всички деца се вкарват в рамка да правят едно и също по едно и също време“; „децата не се учат да живеят и опознават света в непреднамерена обстановка“.

▪ **Допустимият брой часове на присъствие на децата в детската градина**, заради който: „10-12 часа на ден, откъснати от семейната среда, без почивка или ваканция през учебната година или лятото, децата са буквално институционализирани и съответно с увредени нерви и психика“; „води се до проблеми при общуването в семейството, до проблеми с привързаността към близките и др.“; „децата стават агресивни, избухливи, своенравни и родителите им трудно ги овладяват вкъщи“.

▪ **Състояние на материалната база**: „бедна материално-дидактична база“; „липса на физкултурен салон“; „няма изградена на открито площадка по безопасност на движението по пътищата“; „липса на модерни детски площадки за игра“; „липса на възможности за провеждане на закалителни процедури“.

▪ **Еднообразно и безвкусно меню** в детската градина, заради което: „се изхвърля храна, а децата стоят гладни“; „не можем да им дадем допълнително хляб, защото им се полага по една филийка и не доставят повече ... децата като не харесват храната, търсят хляба“.

▪ **Задължителен брой педагогически ситуации** всеки ден, заради което: „няма време за свободни игри“; „децата се натоварват с излишно учебно съдържание“; „децата се обездвижват, седят на едно място и се изнервят“.

▪ **Недостатъчен персонал и педагогически специалисти за деца със СОП**, заради което: „учителите

не могат да работят пълноценно нито с децата, които имат нужда от специални грижи, нито с останалите деца“; „съвместното пребиваване се превръща в тормоз за всички“; „децата престават да забелязват връстниците си със СОП, изолират ги, стават нечувствителни към техните нужди“.

В сравнение с колегите си преди 20 години, днешните детски учители са по-конкретни и по отношение на правата, които биха искали да имат, за да се отговори по-адекватно на потребностите им, а чрез тях да се отговори и на потребностите на децата. Когато говорят за своите проблеми, фокусът е не само към социални права („подобро заплащане“; „право на почивка на кръгъл час и място за почивка“; „право на обяд или плод“; „специализиран превоз до работното място“, „безплатни медицински прегледи“, „карта за летен отдих“ и др.), но и към професионално-педагогически права, като:

- *„да работят с по-малко деца в групите“;*
- *„да разчитат на повече помощен персонал, ресурсни учители и личен асистент за всяко дете със СОП“;*
- *„детски учители, които работят в детски градини с днешните деца, да имат пряко участие в МОН при определяне на учебното съдържание, работното време, режима и правилата в детската градина, съобразени с реалната ситуация в градините, а не с идеалната“;*
- *„учителят да има право да избира образователното съдържание и начина на работа според децата и нивото на групата, а не да се следват сляпо спуснатите отгоре инструкции“;*

■ *„учителят да имат право на „плаващо“ седмично разписание на педагогическите ситуации“.*

От представената извадка на учителските разбирания за повече права в детската градина и от проведените дискусии по очертаните проблемни области във фокус-групите, става ясно, че учителите се съпротивляват на прекомерната регламентация в детската градина, която поставя точно определени времеви параметри на редуване на дейностите и им отнема свободата да организират сами престоя на децата. Според тях, строгата регламентация изисква подчинение. Подценява се професионално-педагогическата им компетентност да вземат самостоятелни решения според конкретни ситуации, както и според възрастовите и индивидуални особености на децата.

Трябва да се отбележи обаче, че съдържанието и насочеността на дискусиите с детските учители поставят на вниманието на изследователя проблеми, свързани с начина, по който учителите се самовъзприемат като субекти, упражняващи права в предучилищната институция.

Едната група проблеми произтичат непосредствено от качеството на педагогическата им подготовка в университета. Бъдещите предучилищни педагози още във висшето учебно заведение се обучават, че подборът на учебно съдържание и методи на работа се извършва съобразно възрастовото и познавателно ниво на развитие на децата. Следователно, те не би следвало да очакват в професионалната си дейност някой да им предостави свобода, право, или да им разреши да прилагат този дидактически принцип. Ако учителите са констатирали например, че в познавателните книжки има неподходящо за възрастта на децата съдържание, трябва да не го предлагат.

В противен случай, няма да протече познавателен процес и да се обслужат целите на обучението.

Когато учителите твърдят, че искат право на свободен избор на учебно съдържание, те може би имат предвид следното. Настояват да се обърне внимание на това, че правата им се ограничават от директорите, които настояват да се следва стриктно избраната от педагогическата колегия програмна система и обслужващите я познавателни книжки. Учителите всъщност не одобряват властовия подход на директора и негативните оценки, които получават от него, ако не следват разписаната програма. Директорът, посредством своя управленски стил и начин на взаимодействие със служителите в детската градина, има пряко въздействие върху самовъзприемането на учителите като личности с права, или като поданици.

Непознаването на нормативната уредба на предучилищното образование е друг проблем, който има отношение към самовъзприемането на учителите като субекти с права. Много често, при провеждане на квалификационни курсове с учители, се оказва, че те не познават правилата, по които трябва да работят, а от това произтичат редица недоразумения при взаимодействие с децата и родителите.

Според Наредба №5 (2016) учителите определят редуването на формите на педагогическо взаимодействие в групата и организират деня на детето в предучилищното образование. Отново според Наредбата, организацията на работното време и конкретните правила за работа се определят с Правилника на детската градина. С други думи, учителите не са толкова несвободни в своите избори, както твърдят в изказванията си. Те могат да се договарят с

директора и помежду си за правилата, по които ще работят заедно с другите участници в образователния процес. Въпросът отново е, дали ако познават нормативните документи, директорът ще им позволи да уредят правилата в детската градина по начин, който да отговори по-пълноценно на потребностите им?

Проучването показва, че най-трудно учителите променят своите нагласи към родителите. И сега, както преди двадесет години, голяма част от учителите споделят в негативен контекст разбирането, че „детската градина обслужва изцяло интересите на родителите“.

Основните тези, които споделят по повод на взаимодействието си с родителите, са:

- **безотговорност на родителите:** *„родителите прехвърлят всички отговорности за децата в ръцете на учителите“; „очакват детската градина да осигури на децата им домашно възпитание и всичко, което семейната среда трябва да дава“; „не се интересуват дали тяхното дете спазва правилата в групата, дали проявява агресия срещу другите деца, дали се храни културно, дали има приятели сред връстниците си, дали умее да рисува и проявява ли интерес по време на познавателните игри“;*
- **демотивираност на родителите:** *„много родители са абдикирали от своите задължения“; „има родители, с които не можем да намерим общ език, тъй като те нямат желание за ангажираност с дейностите в детската градина“; „голяма част от родителите не посещават общите родителски*

среци, не посещават дори празничните ателиета, които организираме“;

- **егоцентризъм на родителите:** *„мислят само за себе си“; „родителите желаят детската градина да работи непрекъснато, без почивни дни и официални празници“; „родителят е удовлетворен, че целият му ден е свободен“; „за родителя е достатъчно, че детето е обгрижено и нахранено в детската градина“.*

Дори, когато отговарят утвърдително на въпроса, могат ли родителите да допринесат за положителна промяна на детската градина, учителите изразяват съмнение, че това ще се случи. В учителското говорене по повод на мястото на родителите в детската градина преобладава употребата на „задължения“ и „отговорности“ на родителите, отколкото „права“. Тази тенденция се установява и при разглеждане на правилниците на варненските детски градини.

Например „полагането на грижи за децата“ вместо право, така както е дефинирано в Конвенцията на ООН за правата на детето, присъства в правилниците на детските градини като задължение на родителите. По същия начин, правото на родителя да изслушва професионалните съвети и препоръки на учителите често се отразява в правилните на детските градини като задължение на родителя.

В професионално-квалификационната си дейност продължавам да се изненадвам от съхранилата се във времето негативна енергия, с която значителна част от детските учители коментират доминиращия интерес на родителите към темите, свързани с пълноценното хранене и почивка на децата в детската градина. Почти аксиоматично

тази тема учителите противопоставят на „занижения родителски интерес“ към усилията им като специалисти, ангажирани с обучението и възпитанието на децата. Част от учителите не разбират притесненията и нуждите на родителите да бъдат осведомени как се удовлетворяват физиологичните потребности на децата им. Затова и негативно оценяват интереса им към теми, отнасящи се до храненето, режима и спането на децата. Не се отразява обективната ситуация, че ако за учителите детската градина е работно място, свързано с техните професионални ангажименти, за родителите детската градина е мястото, където се отглеждат децата им. За родителите детската градина е домът, който могат да си позволят за децата, докато са на работа, и следователно, той трябва да им гарантира онзи минимум сигурност (храна, обслужване и други грижи), който би гарантирал техният дом, ако имаха възможност да са останат вкъщи.

„Менторската“ (в негативния смисъл) позиция на някои учители спрямо родителите показва желанието за контрол над тяхното поведение и подчиняване на авторитета на учителя. Поради тази причина педагогическите колегии често застават зад твърдението, че *„родителите имат достатъчно права и повече не са им нужни“*, разбирайки правото като привилегия.

Сравнителният анализ на нагласите на днешните детски учители към детската градина като място за практикуване на правата на детето, спрямо тези на техните колеги преди двадесет години, показва, че най-значима промяна има спрямо отношението към възможностите на децата да практикуват своите права в предучилищната институция. Докато детските учители в първото

десетилетие на прехода в по-голяма степен отстояваха разбирането, че правата на децата винаги са се спазвали и продължават да се спазват, съвременните учители предлагат по-голямо разнообразие от отговори.

На въпроса, кои права на децата се гарантират днес от детската градина, около 60% от анкетираните учители изреждат правото на образование (обучение, възпитание), както и права, свързани със сигурността, здравословния начин на живот на децата и удовлетворяване на техни физиологични нужди. По-малко, около 20% от запитаните посочват правото на игра. Посочват се също, но с по-нисък дял: право на недискриминация; зачитане на личността; свобода на изразяване; право на лично пространство и др.

Тези резултати потвърждават първостепенното значение, което се отдава на образователната функция на детската градина, заедно с функцията да осигурява и други аспекти от благосъстоянието на децата. „Грижа“ и „отглеждане“ на децата също присъстват като отговори. Не рядко тяхното споменаване в процеса на обсъждане предизвиква спорове, дали това право на децата е задължение на детските учители.

По отношение на по-рядко посочваните права не може да се даде еднозначно тълкуване. Това би могло да означава, че детската градина в по-малка степен гарантира спазването на тези права на децата. От друга страна, тяхното посочване зависи от равнището на познание и разбиране за нуждите и правата на децата. Може да се остави без коментар и коректността във формулирането на дейности на децата като права (например: „право на детето да гледа телевизия“, „право да има таблет“), без да се прави разграничение между желание, интерес и право.

Детските учители бяха помолени да отговорят и на въпроса: „Ако децата във Вашата детската градина бъдат попитани какви права имат, какво ще отговорят?“ Повечето детски учители отговарят, че децата ще посочат право на игра. Според учителите, проблемът за липсата на достатъчно време за игра в детската градина е основен за децата. (виж още: Mincheva - Rizova, M., Il. Rizov, 2020) Този проблем често се коментира от детските учители, защото всекидневно са изправени пред неудовлетворените детски потребности от повече игра. Учителите споделят, че изпитват противоречие между своите разбирания за ролята на играта в развитието на децата и практиката на „педагогическите ситуации“, с която са принудени да се съобразяват.

„Истинската игра е възможна, само когато се ражда в свобода² и се споделя доброволно.“ (Ризов, 2023: 63) Отношението на педагогическите колегии към проблема за играта може да се възприема като сигурен показател за професионално-педагогическо отношение към детето и детското развитие. Защото, който ограничава играта, той създава бариери пред правото на образование.

Посочените данни, както и резултатите от анкетното проучване, показват, че въпреки зараждането на критично отношение от страна на детските учители към качеството на предучилищното образование, все още голяма част от учителската общност не вижда в работата по правата на детето, включително и в качеството им на компонент на гражданското образование³, възможност за успешно

² Играта е „свободна, тя е свобода“ (Хьойзинха, 1982: 32).

³ Според *Наредба №13 от 21.09.2016г. за гражданското, здравното, екологичното и интеркултурното образование* правата на

развитие на педагогическото взаимодействие с децата и на взаимодействието на институцията със семейството и местната общност. Недооценена е ролята на правата на детето/човека като ядро на социалното поведение и като основен компонент в съдържанието на гражданското образование. Правата на детето трудно се осмислят като област на познание и социално действие, чрез която децата ще изучават правата си (в цялостния контекст на правата на човека) и ще придобиват практически умения как да ги отстояват.

Тази ситуация не дава основания да се очакват промени в отношението на професионалните колегии към правата на детето като съдържание в образователния процес и в цялостната работа на детската градина. Издадената Наредба №13 (2016) на МОН, с която се утвърждава държавният образователен стандарт за гражданско образование, където правата на човека присъстват като област на компетентност, не успя да породи допълнителен интерес към работа по правата на децата с деца в детската градина.

човека/детето са област на компетентност в рамковите изисквания за резултатите от гражданското образование.

2. Как родителите възприемат и коментират правата на децата в детската градина?

Родителите са критични в оценките си, но, така както и учителите, постигат единодушие, когато им се постави въпросът, дали се спазват правата на децата в детската градина. За мнозинството от изследваните родители нарушаването на правата не е значим проблем, защото го разглеждат като неразделна част от процеса на социализация, който детската градина улеснява (изказване на родител: *„Време е детето ми да мине през детската градина, за да поеме своя дял от социалната несправедливост“*).

Спомените на родителите, участвали във фокус-групите, за времето, когато те са били възпитаници на предучилищни заведения, са все още ярки, а понякога и не особено приятни. При актуализиране на преживявания и споделяне на опит, често в съзнанието им изплуват събития от този възрастов период, когато в детската градина са преживявали неуспех, изпитвали са срам, гняв и тревожност, чувствали са се пренебрегнати или отхвърлени. С тези техни преживявания могат да се обяснят неголемите им очаквания спрямо възможностите на детската градина да осигури на децата благоприятна емоционална среда.

Анализът на резултатите от проведените фокус-групи показва, че на първо място родителите свързват темата за правата на децата с **общинската процедура за прием в детските градини**. Според тях, приетите от Общината

правила не гарантират на децата равен достъп до предучилищно образование. Затова и основните им очаквания са свързани с промяната на тези правила.

Въпреки че нормативната уредба на предучилищното образование признава правото на всички деца на образование, без разлика на пол, социален, етнически произход и здравословен статус, в големия град има недостиг на детски заведения, което не позволява да бъдат обхванати децата на всички родители, пожелали да се възползват от тази услуга. Родителите коментират негативно общинските правила за прием в детските градини, защото те реално не им гарантират право на избор на детско заведение и се чувстват дискриминирани на основата на социален статус и по местоживееене.

През последните години в България зачестиха случаите на упражнено насилие над деца в детските градини, регистрирани с помощта на аудио и видеозаписващи устройства. Затова и следващото голямо очакване на родителите към детската градина е ***тя да гарантира сигурна среда за развитие на децата им.***

За родителите очакването за сигурна среда за развитие на децата се свързва и със състоянието на ***материалната база на детската градина***, която определя ***условията за обучение, почивка и игри***. Според тях няма достатъчно площадки за игри и спорт на открито, обезопасени с подходяща настилка и снабдени със съвременни съоръжения.

Проблем виждат и в практиката на детската градина да предлагат срещу заплащане дейности с децата, които заведението осигурява с външни специалисти.

Родителите коментират оживено „допълнителните пари“, които детските градини регламентират чрез дарения, или задължения за осигуряване на материалната база и редица дейности, свързани с образователния процес на децата: от съвременни средства за комуникация (компютърна и мултимедийна техника) до играчки, учебна и детска литература, дидактически и канцеларски материали, сценични костюми, хигиенни средства и др. Родителите разбират колко важно е състоянието на материалната база и в голямата си част проявяват отзивчивост и подпомагат финансово инициативите на родителските настоятелства (обикновено с дарения) за подобряването ѝ. Въпреки демонстрираната доброжелателност на родителите в разговорите по тази тема, не са малко примерите, които дават, за злоупотреба с готовността им за материална подкрепа.

Ето един пример от правилници на няколко детски градини във Варна, където се обяснява какъв трябва да бъде начинът, по който е подходящо родителите да изразяват благодарност към детските учители:

„...За родителя подаръците да са благодарствен жест и да имат доброволен характер. Важно изискване е да се поддържа баланс между възможности и доброволност при изразяване на благодарност.“

Във фокус-групите с родители редовно има критични коментари, макар и единични, за дневния режим на децата и колективното изпълнение на дейности като ходене до тоалетна, пиене на вода, хранене под часовник, спане в общо помещение, което често не е предназначено само за тази цел. По повод на тези дейности се коментира и поведение на учителите и помощник-възпитателите, което

не се одобрява: заплахи и забрани какво да се яде; кога да се пие вода; да не се ходи до тоалетна, щом вече си легнал; всеки сам да се обслужва и др.

Коментира се и колко здравословна и подходяща за отглеждане на децата е физическата среда – тоалетни без врати, неподходящи помещения за занимални, липса на уреди за игра в дворните пространства и др. Има родители, които споделят, че част от навиците, които усвояват децата им в детската градина, са вредни и с пряко последствие върху физическото и психическото им здраве (бързо хранене, обезводняване, „стискане“, затруднено ходене до тоалетна, спане на колене и лакти и др.). Съобщават за здравословни проблеми с децата, възникнали именно по повод на колективното изпълнение на посочените дейности.

Проблем, който перманентно се дискутира от родителите в социалните мрежи по повод на **здравословното хранене на децата** е контролът над храната. Родителите се интересуват от това, дали не се прави компромис с качеството на храната. Желаят да има по-голяма прозрачност относно грамажа и хранителната стойност на ястията за всяка възрастова група, менютата да са по-разнообразни, да се увеличи предлагането на пресни зеленчуци и плодове.

Противоречиви са коментарите на родителите относно целесъобразността на дневния режим, разписан за детските градини. Те не са единни и в оценките си, дали детската градина осигурява достатъчно време за двигателна активност и игри на децата с техните връстници. Докато една част от родителите констатира, че децата им се прибират у дома „ненаиграли се“, според друга част децата нищо друго не правят, освен да играят. За първата група

родители, в детската градина не се осигурява пълноценен двигателен режим на децата: не се предлагат достатъчно подвижни игри, не се водят във физкултурните салони (там, където ги има), не се извеждат редовно на разходки, не се ползват външните спортни площадки по предназначение, рядко на децата се организират спортни изяви и празници. Затова техните **очаквания са за промяна на дневния режим**, който ще гарантира по-висока двигателна активност на децата и ще даде възможност да се ограничат тревожните тенденции във физическото им развитие, отнасящи се до обездвижване и наднормено тегло.

За другата част от родителите режимът е добър, дисциплинира децата, учи ги да се съобразяват с правила, позволява да редуват учебен труд с почивка. В детската градина децата имат шанса да учат и този приоритет не бива да бъде изместван от други занимания. Децата играят достатъчно след вземане от детска градина и вкъщи.

Има родители, които не одобряват дневния режим на децата като съотношение между време за занимания (според задължителната учебна програма за съответната възрастова група), време за сън и време за свободни игри. Според тях, делът на съня (обикновено от 12.30 до 15.30), особено при децата от III и IV възрастови групи, е несъразмерно голям спрямо времето, определено за останалите дейности, защото заедно с подготовката му и организирането след ставане, може да заеме до четири часа от престоя на децата в детската градина. И тъй като, по обясними причини, времето за обучаващите ситуации по програма е неприкосновено, не достига време за свободни игри, което ограничава игровото взаимодействие между децата.

Сред основните групи очаквания на родителите към детската градина са и тези, които се отнасят до **числеността и квалификацията на педагогическия персонал**, който се грижи за децата. Родителите желаят в детската градина да има повече професионалисти, работещи в областта на ранното детско развитие – психолози, логопеди, ресурсни учители, които да имат яснота по отношение на работата с деца със СОП, деца в риск и надарени деца. Според родителите, наличието на професионален екип в детската градина ще доведе не само до по-доброто обслужване на децата, но ще се отрази позитивно и върху родителската общност. Родителите очакват повече специалисти в детската градина, които да ги консултират по актуални проблеми на възрастовото развитие на децата, да провеждат с тях обучения. Освен това, родителите очакват да бъде повишавана чрез обучения педагогическата компетентност и на помощник-възпитателите.

Във фокус-групите се открояват и очаквания, свързани с **уменията на учителите да общуват с децата и да ги равнопоставят помежду им в процеса на взаимодействие** с тях. Тази тема е особено чувствителна за родителите и те се обединяват в твърденията си, че учителите задават модели на взаимоотношения, които „делят децата в групата“.

Родителите имат основания да се тревожат, когато учителите чрез своето отношение към децата, ги подреждат на различни позиции. Поради естествената за възрастта реакция на неосъзнато подражаване на авторитети, поведенческите модели се усвояват от децата и затвърждават позициите на определени деца като любимци

и аутсайдери. Създаденото статукво се отразява негативно върху личностното и социално развитие на децата: формира неадекватна самооценка, демотивираност, агресия, конкурентни нагласи. Отношенията между децата и учителя рефлексират и върху родителите. Те също се настройват негативно помежду си и с това допринасят за затвърждаване на статуквото.

Почти всички родители са убедени, че *детската градина трябва да подготвя децата за училище*. Основната нагласа на родителите относно предназначението на детската градина като място, където децата трябва да се подготвят за училище, се подкрепя от самата образователна функция на детската градина, реализирана чрез дейността на детските учители, които подчиняват организацията на времето на децата (извън режимните моменти на хранене и следобеден сън) на провеждането на обучаващите ситуации, планирани според учебните програми, по които работят.

Родителите, подобно на учителите, най-често свързват предназначението на детската градина със *социализация и училищна готовност на децата*. Но дали правилно разбират тези две понятия?

Научните изследванията показват, че подготовката за училище е най-успешна, когато детската градина успее да развива базови личностни и социални умения на децата – самопознание, адекватна самооценка, изграждане на позитивен Аз-образ; умения за общуване, сътрудничество, отстояване на права (виж повече: Vygotsky, 1933; Bodrova et al, 2013; Whitebread et al, 2009; Broadhead, 2004; Guirguis, 2018). Ако детската градина прави това, психо-социалната готовност за училище ще бъде налице. Децата ще бъдат

пощадени от претенции, несъобразени с особеностите във възрастовото им развитие.

Необходимо е родителите да бъдат подпомогнати за достигане до разбирането, че в детската градина е важно не само по какви книжки учат децата, но и какви игри играят. Общуването с връстниците и с играещия учител в процеса на различни игри има не по-малко положителен ефект върху личностното и социалното им развитие от образователните ситуации. Седенето зад масичките и занимаването със скучни, еднообразни, понякога и неразбираеми дейности, може да има неблагоприятни последици върху познавателното развитие на децата и учебните им нагласи, особено когато споменатите дейности се насочват към репродуктивно усвояване на познавателни схеми и се формират стереотипни представи на децата.

Психическата готовност за учене е свързана не само с възможностите на паметта, мисленето, вниманието, емоционалните процеси, които са възрастово и индивидуално обусловени. Тя е функция на цялостната представа и отношение към самия себе си. Опосредства се от особеностите на самосъзнанието - състоянието на самопознанието, самочувствието, самооценката, емоционалния тонус, уменията за адаптация, самоконтрола и социалните умения.

Възрастните (в това число родителите и учителите) са тези, от които зависи какви ще бъдат характеристиките на Аз – образа на детето в предучилищна възраст, т.е. какви ще бъдат личностните и социални аспекти на неговата психосоциална готовност за учене.

За да формира позитивен Аз-образ, който ще му позволи да изяви всички свои способности, включително и

когнитивните, на детето му е нужно време, през което да преодолее конфликта между изискванията на възрастните и собствените желания и импулси. То има нужда да расте в атмосфера на доверие и позитивизъм, в която да изпробва своите възможности, задоволявайки любопитството си. Това ще му помогне да развие личностни и социални качества, благодарение на които ще укрепи психически. Тогава ще бъде готово да отговори и на очакванията на другите към него.

Когато е подложено на изисквания, несъобразени с възрастовите особености в развитието му, детето преживява стрес. То не може да разбере защо родителите му настояват да прави нещо, което не желае. Например, да пее песнички, да рецитира или танцува пред всички. Натоварва се психически, защото не иска да ги разочарова, но не притежава личностните ресурси да се справи. Изтласкването в подсъзнанието („скриването от себе си“) на болезнените чувства, свързани с несправянето, обикновено задават на детето такава насока на самосъзнанието, благодарение на която то се ориентира към упражняване на неприемливи поведенчески стилове като пасивност, агресивност, манипулативност. Така, стремежът на много родители (а и на другите значими възрастни за детето) да се постигне ранна, бърза и лесна социализация в детското общество на яслата и градината, завършва с формирането на тревожни, затворени в себе си пасивни и апатични деца, или враждебно настроени деца, непрекъснато състезаващи се и налагащи се на всяка цена над другите.

Много от родителите не се замислят, че при публичните изяви се вижда не толкова какво ново е научило детето, а умението му да представи това, което е научило

без притеснение. Когато родителите мислят, че децата не знаят стихотворение или песен, които са разучавали в детската градина, само защото не ги чуват и виждат да рецитират и пеят вкъщи, или по време на празник, не е сигурно дали децата действително не ги знаят. Вероятно на тях не им достига точно самочувствие и положителна самооценка, за да покажат знанието. В тези случаи е ясно, че родителите оценяват каква е увереността на детето, а не какви са неговите знания.

И обратното, когато децата с увереност възпроизвеждат заучени текстове, това не означава, че те притежават знанията, които се съдържат в текстовете. Да повтаряш нещо, което си запаметил, не означава още, че го и разбираш. А познанието изисква точно това - разбиране. С други думи, родителите не са обективни в своето отношение към децата и когато, вместо техните познания, оценяват тяхната памет.

Обобщение и заключение

Диалогът за правата на децата в детската градина, осъществен с родители и учители, показва сходство в реакциите и оценките им за предучилищното заведение като място за практикуване на права.

Първоначалното подценяване на проблема за правата на децата в детската градина от двете изследвани групи разкри неразбирането на значението на правата като измерител на гражданското съзнание и на качеството на образование и грижи за децата.

За много родители и учители темата за правата в детската градина е абстрактна и политически инспирирана. Реакцията е разбираема, защото, когато на фокус се поставят нечий права, стават видими и неизпълнените отговорности на хората, които трябва да ги гарантират. В случая с децата, темата за правата е още по-болезнена - изисква диалог за неспазени отговорности на възрастните.

Правата на детето е тема, която предизвиква личностен дискомфорт, защото преминава през гражданската, професионална и родителска рефлексия.

Може да се предположи, че по-голямата част от учителите и родителите започват с неохота да говорят за правата на децата в детската градина, защото самите те имат проблеми със собственото си възприемане като активни граждани с права. По-голяма част от родителите са израснали в условията на прехода от тоталитарно към демократично общество. Те се чувстват несигурни с „правата“ и ги възприемат като територия за тесни специалисти (юристи), а не за педагози и родители. Този

факт отвежда и към изводи относно качеството на гражданското образование, което са получили в училище.

Колебанието на обществото, по време на прехода за утвърждаване на граждански ценности, дава отражение върху начина, по който учители и родители отстояват своите права и правата на детето. Реакцията: „Никой не ни пита и не иска нашето мнение“ е доказателство за заучена безпомощност спрямо институциите. И тъй като висшестоящите институции са далече и в известна степен анонимни, се търсят субектите от близкото обкръжение, спрямо които да се пренасочат претенциите и да се прехвърлят отговорностите. Така, двете общности на родители и учители се изправят една срещу друга.

Родители и учители трудно вървят към идеята да се договарят помежду си в името на защита на правата на децата, за да им гарантират бъдещ независим и достоен живот. Те все още прекалено много се страхуват едни от други.

Децата учат и се развиват най-добре, ако образователният процес се осъществява в рамките на общност. Общността е тази, която може да подкрепи процеса на интеграция на децата и семействата в детското заведение. Този процес, например, е показан в изследване на въздействието на социално-педагогически модел на работа в „Максуда“ (Варна) (Ризов, 2026: 25) Той се потвърждава и от множество изследвания, които показват взаимовръзката между постиженията на децата и възможността им да бъдат заедно в процес на сътрудничество със своите съученици, в позитивна атмосфера и партньорство с учители и родители. (виж

повече: Селигман, М., 2017: 95-117; Johnson & Johnson, 2013: 372-374; Johnson & Johnson, 1989)

Ефектът от начина на живот на децата в рамките на добре развита детско-градинско общност, където проблемите и противоречията се разрешават чрез договаряне и заедно се търсят удовлетворителни решения за всички страни, превръщат детската градина в естествено място за общността и за гражданско образование на децата. Това едва ли се нуждае от доказване поне в рамките на възприетата от нас система от ценности, които непрекъснато прокламираме на тържества и в документи.

Показател за ефективността на една детска градина е степента, в която то успява да съдейства за интегрирането на различните групи (деца, родители, учители, общественост и др.) в една функционална общност.

Изборът, направен от детската градина по отношение на характера на взаимоотношенията с родителите, е показател за отстояваните в нея ценности и нагласи. Изборът на тези взаимоотношения безспорно въздейства на чувствата и поведението на децата и на техните родители. Това определя общата атмосфера, в която работят всички в детската градина и пряко влияе върху постиженията на децата и учителите.

Литература

1. ЕС (2019) Препоръка на Съвета на ЕС от 22 май 2019 година за висококачествени системи за образование и грижи в ранна детска възраст (2019/С 189/02).
2. ЕС (2019а) Рамка на ЕС за качеството на образованието и грижите в ранна детска възраст.
3. ЕС (2021) Стратегия на ЕС за правата на детето. Брюксел (24.3.2021).
4. ЕС (2021) Препоръка на Съвета от 14 юни 2021 година за създаване на Европейска гаранция за децата.
5. ЕК (2014) Изследване на ефективното използване на ОГРДВ за предотвратяване на преждевременно напускане на училище. Заключителен доклад № ЕАС/17/2012.
6. ЕК (2018) Приложение към Препоръка на Съвета за висококачествени системи за образование и грижи в ранна детска възраст. Европейска комисия, Брюксел, 22.5.2018.
7. Минчева-Ризова М. (2024) Правата на детето като стандарт за качество на образованието и грижите в детската градина и семейството, Шумен, Университетско издателство.
8. Минчева-Ризова, М. (2010) Несъстоялото се порастване или накратко за затруднените родители, детската градина и за детето между тях. Варна, „Съучастие“.
9. МОН (2022) Доклад с релевантни примери за повишаване на качеството на образованието и грижите в ранна детска възраст от други европейски страни. Въвеждане на национална рамка за качество на

- образованието и грижите в ранна детска възраст (REFORM/SC2020/059).
10. МОН (2022а) Аналитичен доклад за качество на образованието и грижите в ранна детска възраст в България. Въвеждане на национална рамка за качество на образованието и грижите в ранна детска възраст (REFORM/SC2020/059).
 11. Ризов, Ил. (2026) Мобилната работа в подкрепа на младите хора от уязвими общности. Варна, Съучастие.
 12. Ризов, Ил. (2023) Социално-педагогическа работа с млади хора от уязвими общности. Шумен, Университетско издателство.
 13. Селигман, М. (2017) Благоденствие. Ново разбиране за щастието и просперитета. С., „Хермес“.
 14. СБ (2021) България: Образование и грижи в ранна детска възраст, общо образование и приобщаване. Анализ на ситуацията и препоръки за насоката на политиките. Световна банка.
 15. УНИЦЕФ (2014) Общ коментар № 7 (2005) Прилагане на правата на детето в ранна детска възраст (CRC/C/GC/7/Rev.1 20 September 2006) УНИЦЕФ България.
 16. ФЗНД (2018) Ранното детско развитие: състояние, политики, практики, насоки. Анализ на данни за ранното детско развитие в България, С. Фондация „За нашите деца“.
 17. Хьойзинха, Й. (1982) Хомо луденс. С. „Наука и изкуство“.
 18. ЦИД (2022) Ключови показатели за социално включване и основни права в България. Тематичен доклад за децата.

19. Broadhead, P. (2004) Early years play and learning: developing social skills and cooperation, London, RoutledgeFalmer.
20. Bodrova, El., Germeroth, C. and D. J. Leong (2013) Play and Self-Regulation: Lessons from Vygotsky. - American Journal of Play 6:111–23.
21. Guirguis, R. (2018) Should We Let Them Play? Three Key Benefits of Play to Improve Early Childhood Programs. International Journal of Education and Practice 2018 Vol. 6, No. 1, pp. 43-49.
22. Johnson, D. W. & Johnson, R. T. (2013) The impact of cooperative, competitive, and individualistic learning environments on achievement. In J. Hattie & E. Anderman (Eds.), International handbook of student achievement (372-374). New York: Routledge.
23. Johnson, D. W. & Johnson, R. T. (1989) Cooperation and competition: Theory and research. Edina, MN, US: Interaction Book Company.
24. Mincheva – Rizova, M. and Il. Rizov (2020) Does the game disappear in kindergarten? – The Power of Knowledge. Scientific Papers, Vol. 42.2, p. 333, Skopje, 2020, ISSN 2545-4439.
25. Vygotsky, L. (1933) Play and it's role in the mental development of the child, Voprosy psikhologii, 1966, No. 6, trans. C. Mulholland. Psychology & Marxism Internet Archive 2002.
26. Whitebread, D., Coltman, P., Jameson, H. & R. Lander (2009) Play, cognition and self-regulation: What exactly are children learning when they learn through play? - Educational & Child Psychology Vol. 26 No. 2. The British Psychological Society, 2009.

**Нагласи и очаквания на учители и родители,
свързани със спазването на правата на детето
в детската градина**

Първо издание

© Автор: Мариана Минчева - Ризова

Рецензенти:

Проф. д-р Росица Йорданова

Доц. д-р Милена Илиева

Научен редактор: проф. д-р Илиян Ризов

Дизайн: Ивайло Георгиев

© Издател: Сдружение „Съучастие”

ISBN 978-954-9686-26-5

Варна, 2026